

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра соціології та психології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

«ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЗВО»

обов'язкових компонент третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
освітньо-наукової програми

за спеціальністю **011 «Освітні, педагогічні науки»**

за темою – Професійне спілкування у діяльності викладача ЗВО

м. Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 29.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології факультету № 6
(протокол від 29.08.2023 № 8)

Розробник: завідувач кафедри педагогіки та психології, доктор педагогічних наук, професор Олена ФЕДОРЕНКО.

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця **Вікторія БУДЯНСЬКА;**

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ **Валентина ТЮРІНА.**

Тема. Професійне спілкування у діяльності викладача ЗВО

План

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності.
2. Педагогічне спілкування: функції, види, структура.
3. Стиль педагогічного спілкування.
4. Мистецтво педагогічного спілкування.
5. Спілкування як основа педагогічної діяльності.
6. Педагогічне спілкування: функції, види, структура.
7. Стиль педагогічного спілкування.
8. Мистецтво педагогічного спілкування.

Рекомендована література:

Основна

1. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи педагогічної техніки: навч. посіб. Харків: ТИТУЛ, 2006. 176 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підручник побудований за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів аспірантури. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 384 с.
3. Педагогічна майстерність: підручник / І.А. Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; Київ : Вища школа, 2014. 422 с.
4. Педагогічна майстерність: хрестоматія: навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. Київ: Вища школа, 2010. 606 с.
5. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. /уклад. Федоренко О.І., Тюріна В.О., Гіренко С.П., Червоний П.Д. та ін.; за ред. О.І.Федоренко. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 240 с.

Додаткова

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 468 с.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / За ред. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. Київ : Знання, 2007. 495 с.
3. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи : підручник. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України від 19.09.2014. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/stru>
5. Рубан О.М. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. Кіровоград : Кіровоград. юрид. ін-т ХНУВС, 2010. 110 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України <https://www.kmu.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Судова влада України <https://court.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України <https://www.gp.gov.ua/ua/index.html>
5. Офіційний сайт МВС України www.mvs.gov.ua.
6. Офіційний сайт Верховного Суду України <http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/>
7. Єдиний державний реєстр судових рішень <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
8. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Харківського національного університету внутрішніх справ <http://univd.edu.ua/>
10. Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленко <http://korolenko.kharkov.com/>

Текст лекції

1. Спілкування як основа педагогічної діяльності.

Спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення контактів між людьми, який породжений потребами у спільній діяльності. Спілкування може виступати одночасно як: процес взаємодії особистостей; обміну інформацією; відношення людей один до одного; взаємовплив людей один на одного; процес їх співпереживання і взаєморозуміння. Слід розмежовувати поняття «спілкування» і «комунікація».

Комунікація – це комунікативний акт, пов'язаний з передачею інформації за допомогою слова, у ході якої передається сигнал, що несе певну інформацію.

Спілкування – це складний вид діяльності, який охоплює і комунікацію (обмін інформацією), і взаємодію (спільну діяльність), і встановлення відносин між суб'єктами спілкування.

Зміст спілкування передається за допомогою вербальних (письмове та усне мовлення) і невербальних (жести, міміка, пантоміміка) засобів.

Структура спілкування:

- комунікативна сторона (обмін інформацією);
- інтерактивна (організація взаємодії між індивідами, які вступають у спілкування);
- перцептивна (сприйняття і розуміння людини людиною).

Виокремлюють такі *види спілкування*:

- соціально орієнтоване (розповідь, виступ);
- групове предметно орієнтоване, яке безпосередньо обслуговує колективну працю;
- особистісно орієнтоване спілкування однієї особистості з іншою.

Ефективність спілкування певною мірою визначають вміння спілкуватися.

Виокремлюють 3 основні компоненти вміння спілкуватися:

1) комунікабельність; 2) соціальна спорідненість; 3) альтруїстичні тенденції.

Розглянемо їх змістове наповнення:

1) комунікабельність — володіння комунікативними вміннями й навичками (вміння встановлювати контакт, слухати, вести діалог, ставити запитання);

2) соціальна спорідненість — прагнення входити у певну соціальну групу (колектив), бажання знаходитись у суспільстві, серед інших людей, мати певний соціальний статус;

3) альтруїстичні тенденції — бажання обмінюватися думками, досвідом, емоціями, пошук односторонніх, прагнення до розширення кола спілкування.

Уміння спілкуватися передбачає певний рівень психологічної культури, яка включає:

- уміння розуміти психологічні характеристики інших людей (темперамент, характер, інтелект, рівень культури і виховання тощо);
- уміння адекватно реагувати на поведінку людей (уважність, спостережливість, стриманість або інші види реакцій відповідно до ситуації);

– уміння вибирати такі способи звернення до людей, які відповідають їхнім індивідуальним особливостям та певним ситуаціям спілкування.

2. Педагогічне спілкування: функції, види, структура.

Спілкування є основним засобом, завдяки якому здійснюється навчання і виховання людини. Саме педагогічне спілкування є однією із важливих складових професійної майстерності викладача.

Педагогічне спілкування є системою способів та прийомів соціально-психологічної взаємодії викладача (педагога) і студентів, змістом якої є обмін інформацією, здійснення виховного впливу, організація взаємовідносин та створення сприятливого психологічного клімату в системі «викладач – студент» і «студент-студент».

Викладач (педагог) виступає як ініціатор цього процесу, організує його і керує ним.

Педагогічне спілкування виконує такі *функції*:

- обмін інформацією (навчальною, професійною, особистісною) між викладачем та студентами;
- міжособистісне пізнання;
- організація та регуляція взаємовідносин і спільної діяльності;
- здійснення виховного впливу;
- педагогічно доцільна самопрезентація викладача.

За статусом педагог і студенти діють з різних позицій: викладач організовує взаємодію, а студент сприймає, залучається до неї. Для того, щоб студент став активним співучасником педагогічного процесу, необхідно забезпечити суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків.

Ознаки педагогічного спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні:

- особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити і розуміти співрозмовника);
- рівність психологічних позицій співрозмовників (недопустиме домінування педагога у спілкуванні, він повинен визнавати право учня на власну думку, позицію);
- проникнення у світ почуттів і переживань, готовність прийняти точку зору співрозмовника (спілкування за законами взаємної довіри, коли співрозмовники прислухаються, розділяють почуття одне одного, співпереживають, має особливий педагогічний ефект);
- нестандартні прийоми спілкування (відхід від суто рольової позиції викладача).

Залежно від типу (суб'єкт-суб'єктне, суб'єкт-об'єктне) педагогічне спілкування може бути: 1) функціонально-рольовим; 2) особистісно-орієнтованим.

Функціонально-рольове спілкування є суто діловим, стандартизованим, обмеженим вимогами рольових позицій. Особисті мотиви, ставлення викладача і студента не враховуються й не виявляються. Головна мета – це забезпечення виконання студентом певних навчальних дій.

Особистісно-орієнтоване спілкування є складною психологічною взаємодією, яка передбачає виконання викладачем професійних функцій з

проявом особистого ставлення, почуттів. Головна мета спрямована не тільки на виконання студентами завдань, як на розвиток їх особистості.

Психологічний портрет викладача, налаштованого на особистісно-орієнтоване спілкування: відкритість, доступність, створення можливостей висловлювати свої думки і почуття; справедливість, довіра, повага до гідності; зацікавленість життям студентів, увага до їхніх проблем; емпатійне розуміння (здатність бачити поведінку студента його ж очима, відчувати його внутрішній світ); готовність допомогти студентам.

Структуру процесу педагогічного спілкування складають чотири етапи:

1 етап – прогностичний (моделювання педагогом майбутнього спілкування);

2 етап – «комунікативна атака» (прояв ініціативи, встановлення емоційного і ділового контакту).

Педагогові важливо володіти технікою швидкого входження у взаємодію, прийомами динамічного впливу. До найефективніших механізмів психологічного впливу відносять:

- зараження (підсвідомий емоційний відгук у взаємодії з іншими людьми на підставі співпереживання з ними; має невербальний характер);
- навіювання (цільове свідоме «зараження» однією людиною інших мотиваціями певних дій, змістом чи емоціями в основному за допомогою мовленнєвого впливу на основі некритичного сприйняття інформації);
- переконання (усвідомлений аргументований і вмотивований валив на систему поглядів індивіда);
- наслідування (засвоєння форм поведінки іншої людини на основі підсвідомої і свідомої ідентифікації себе з нею).

3 етап – управління спілкуванням (свідома і цілеспрямована організація взаємодії зі студентами);

4 етап – аналіз ефективності спілкування (порівняння мети, засобів з результатами взаємодії, моделювання подальшого спілкування).

Стиль педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування — це усталена система способів та прийомів, які використовує викладач під час взаємодії зі студентами, колегами по роботі та іншими суб'єктами педагогічного процесу.

Під стилем педагогічного спілкування розуміють індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії викладача та студентів.

Стиль педагогічного спілкування залежить: 1) від особистісних якостей викладача; 2) від педагогічного досвіду; 3) від ситуації педагогічного спілкування.

Стиль педагогічного спілкування характеризує:

- розвиток комунікативних і організаторських вмінь, педагогічний досвід та майстерність викладача;

- характер взаємовідносин викладача і студентів, що склався;
- індивідуальність викладача;
- особливості студентського колективу.

Стиль педагогічного спілкування залежить від *видів ставлення* викладача до студентів: активно-позитивний, пасивно-позитивний, ситуативно-негативний, стійкий негативний.

Виокремлюють такі *стилі педагогічного спілкування* з позицій управління діяльністю студентів:

- 1) авторитарний; 2) ліберальний; 3) демократичний.

Авторитарний стиль – при такому стилі спілкування викладач сам вирішує всі питання життєдіяльності колективу студентів, визначає кожну конкретну мету, виходячи лише з власних установок; суворо контролює виконання будь-якого завдання і суб'єктивно оцінює досягнуті результати. Цей стиль керівництва є засобом реалізації тактики диктату й опіки, і у випадку протидії студентів владному тиску викладача, веде до конфронтації.

Ліберальний (поблажливий, анархічний). Такий стиль спілкування характеризується прагненням викладача не брати на себе відповідальність. Формально виконуючи свої обов'язки, викладач, що застосовує подібний стиль, намагається самоусунутися від керівництва колективом студентів, уникає ролі вихователя, обмежується виконанням лише викладацької функції. Зазначений стиль є засобом реалізації тактики невтручання, в основі якої лежить байдужість і незацікавленість проблемами життя студентів. Наслідком такої позиції викладача є втрата поваги з боку студентів, погіршення дисципліни, нездатність позитивно впливати на їхній особистісний розвиток.

Демократичний стиль. При такому стилі спілкування викладач орієнтований на розвиток активності студентів, залучення кожного до розв'язання спільних завдань. Основу управління в даному випадку складає опора на ініціативу студентської групи. Демократичний стиль — найбільш сприятливий спосіб організації реального співробітництва викладача і студентів.

Стиль спілкування визначає три типи викладачів:

- 1) «проактивний»,
- 2) «реактивний»,
- 3) «надактивний».

«Проактивний» тип викладача — ініціативний в організації спілкування, індивідуалізує свої контакти з студентами, його позиції та дії змінюються відповідно до досвіду. Він знає, чого хоче, і розуміє, що в його поведінці сприяє досягненню мети.

«Реактивний» тип — гнучкий у своїх позиціях та діях, але внутрішньо слабкий. Не він особисто, а студенти визначають (іноді - диктують) характер його спілкування з групою. У нього розпливчасті цілі та поведінка з елементами пристосування.

«Надактивний» тип — схильний до гіпертрофованих (іноді помилкових) оцінок студентів, формування стереотипів і вибудовування невірних (неадекватних ситуації) моделей спілкування.

Виокремлюють *стилі педагогічного спілкування в залежності від продуктивності виховного впливу*.

1. Спілкування на основі захоплення спільною творчою діяльністю. В основі даного стилю — єдність високого професіоналізму педагога та його етичних поглядів, прагнення досягти високого результату власної педагогічної діяльності.
2. Спілкування на основі товариської прихильності. Викладач, з одного боку, старший товариш і наставник, з іншого — учасник спільної діяльності.
3. Спілкування-дистанція. Дистанція виступає показником провідної ролі викладача, будується на його авторитеті. Перетворення «дистанції» на домінанту педагогічного спілкування різко знижує загальний творчий рівень спільної діяльності педагога та студентів.
4. Спілкування-залякування — це стиль, пов'язаний переважно з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі побудови спільної діяльності.
5. Спілкування-загравання — стиль, пов'язаний з невмінням організувати продуктивну педагогічну взаємодію і прагнення завоювати хибний авторитет на основі бажання сподобатися, зосереджуючи увагу не стільки на змістовій стороні взаємодії, скільки на проблемах взаємин.
6. Продуктивний стиль спілкування — спрямованість на особистість студента, захопленість своєю справою, професійне володіння організаторською технікою, тактовність у стосунках.

У процесі педагогічної діяльності з досвідом кожний викладач формує власний індивідуальний стиль педагогічного спілкування. Правильно знайдений індивідуальний стиль педагогічного спілкування сприяє вирішенню комплексу завдань:

- педагогічний вплив стає адекватним особистості викладача, процес спілкування з аудиторією стає приємним;
- суттєво полегшується процес встановлення взаємовідносин із студентами;
- підвищується ефективність процесу навчання та ефективність виховних впливів.

4. Мистецтво педагогічного спілкування.

Володіння методами і прийомами спілкування допомагає викладачеві організувати поведінку, яка є адекватною конкретній ситуації. Неправильний педагогічний вплив або неправильна форма спілкування, вибрана для взаємодії, тобто «технологічна» непідготовленість до спілкування, може привести до конфлікту між викладачем і студентом.

До причин виникнення педагогічних конфліктів у взаємодії «викладач—студент», «викладач — студенти» відносять:

- нездатність викладача прогнозувати поведінку студентів на занятті;

- намагання викладача будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу студента;
- оцінювання викладачем не окремого вчинку студента, а його особистості, використання образливих висловів;
- суб'єктивізм викладача у сприйнятті вчинку студента, недостатня інформованість про його мотиви;
- намагання покарати студента, мотивуючи це тим, що зайва суворість не завадить;
- невміння спрогнозувати наслідки необ'єктивного оцінювання вчинків студентів;
- нездатність до самоконтролю (роздратованість, недовіра, нетактовність, грубість, мстивість, самовдоволеність, безпорадність та ін.).
- брак педагогічних здібностей та комунікативних вмінь;
- незадовільна організація роботи у педагогічному колективі;
- застосування покарання без урахування позиції студентів.

Мистецтво педагогічного спілкування безпосередньо пов'язано із педагогічною майстерністю і є одним із його показників.